

Eri-såjhon 2015 * L° 75

Li Rantoele

Gazete di prôze nén racontrece ki rexhe tos les troes moes eplaideye pal "RANTOELE", soce nén recwârlante (a.s.b.l.)

mimbe del Soce po les mancîs Lingaedjes et Tuzances d' Urope (ALCEM) avou l'aspalaedje del Kiminalté

Walonreye-Brussele

Po fé plaijhi a tos les cis ki n' ont nén stî contins del coviete do l° 74, ci côm cial, dj' elzî endè mostere ene miete dipus k' l' ôte feye!

Mins, mågré tot, avou ene coirdele a cou dissu l' Courbet.

Mwaisse sicrijheu : Lucyin Mahin - Dessins : Djozé

Eplaideu responsåve : Pire Otjacques

19, rûe d' la Hête, 6840 Li Tchesteu - Bureau de dépôt : 6840-Neufchâteau

Pris : 3 uros å limero ; abounmint po èn an : 12 uros (20 po l' etrindjir)

å conte IBAN : BE74 0682 2043 0507 BIC : GKCCBEBB

Li mot « rantoële »

Li mot « **rantoële** », c' est dandjreus on riscôpaedje [*mécoupure*] do shuvion [*suite de mots*] « l' arantoële » (l' araegnreye, l' arincrin). On l' dijheut purade e l' Basse Årdene, la k' i s' prononce *ranteûle, ranteûye, rantûye, rantûle, rantôye, rantoûye, rantoûle, rantwèle, rantwâye, rantwaye, rantwale*, evnd. (ALW 8).

Li Rantoële-soce

Li Rantoële-soce, c' est ene Soce Nén Recwârlante (S.N.R., a.s.b.l.) k' a stî ahivêye e 1996 pa Tiri Dumont, Lorint Henschel, Lucyin Mahin, Pire Otjacques & Stefane Quertinmont. Po pus di racsegnes, alez sol Wikipedia walon, et potchî a « *Li_Rantoële_(soce)* ».

Li Rantoële-gazete

Li Rantoële-gazete eplaidê a pus sovint des ârtikes e **rfondou walon** (*orthographe wallonne unifiée*).

Sacwants tecses sicrîts e-n on walon coinrece [*régiolecte*] et riscrîts e rfondou cial ont stou eplaidîs, come li scrijheu(se) les a-st ortografyî, sol djâspinreye « *li walon d' emon nozôtes* » : <http://walon.cultureforum.net/>

Responsåvte

Les scrijheus sont responsåves di leus scrijhaedjes et les dessineus d' leus dessinaedjes.

Croejhete

Dins nosse gazete, nos rmetans voltî ene adroviere po les fråzes ki cminçnut pa on sudjet avou on nén definixhant ârtike (on, ene, des).

Le wallon aime faire précéder un sujet indéfini par une locution introductive (gn a ... ki / n a ... ki) dite explétive en français.

Dins nosse viyaedje, ene famille di Siryins vént sovint briber âs ouxhs. => ... **gn a** ene famille di Siryins **ki** vént sovint briber...

Ene djin ki dj' kinoxhe bèn m' a dit => **N a** ene djin ki dj' kinoxhe bèn **ki** m' a dit...

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoële polèt esse riprins tot marcant bèn l' sourdant.

Les textes publiés dans « Li Rantoële » peuvent être repris en citant la source.

Et n' rovyîz nén ki :

xh se prononce généralement **ch** et **jh** se prononce **j** (les 2 se prononcent **h** a Liège); **ea** se prononce **ia** ou **ê** (fr. eau); **én** se prononce généralement **in** (**én** ou **é** a Charleroi); **ae** se prononce généralement **a** (**è** à Liège, **â** à Charleroi dans le suffixe -âdje), **oe** se prononce généralement **wè** (**eû** à Liège, mais aussi **è, û, ë, wa, ou, wé**, etc.), **sch** se prononce **sk** ou **ch** (mais **h** à Liège); **oi** se prononce **wa** à Namur, **wè** à Liège, **ôⁿ** à Charleroi et **ou** à Nivelles, **â** se prononce **au** à Namur, **â** en Haute-Ardenne, et variablement **au, â, ou a** à Charleroi; **ô** se prononce souvent **ôⁿ** (presque **on**) mais **ou** à Nivelles et à Fosse-la-Ville; **sh** se prononce **ss** à l'Est et **ch** à l'Ouest; **oen** se prononce souvent **on** à l'Est et **win** à l'Ouest.

*Les linguistes appellent ces lettres des **diasystèmes** ou **archigraphèmes**. E walon, on dit **betchfessîs scrijhas** (do viebe « *betchfessî* », *placer tête-bêche*).*

endè (**end, ndè, nd**) se prononce **ènnè** (**ènn', 'nnè, 'nn'**) sauf à l'Ouest où il se rend par **'dd'** (simplifié en **d'** ou **d-**)

En wallon unifié, tous les E internes se prononcent è. remantchî = rêmantchî; retchessî = rêtchêssî. La lettre é ne s'écrit que si elle représente un phonème du wallon : ceréjhe, tuzé, singlé. Non si elle provient d'un calque du français : prezinter, republike (lire è).

Di traze a catoize

Noveas lives e walon

« **Aviretes et glawinreyes** » (*Avirètes et glawin'riyes*) : 15 pititès prôzes di scrijheus ki notèt èn accint do Coûtchant walon; eplaidî a l' ALWaC. Serè strimé li mârdis 29 di setimbe a 6e. al nute a l' Eden, 1, avnowe Djâke Bietrand, a Tchålerwè. Po ds ôtès racsegnes : 071/38.50.44 ou emilez : jean.luc.fauconnier@skynet.be

« **Cayé walon a pârît Hinri Matteredne** » avou ene binde d' imådjes, ene novele et ene ramexhnêye di powezeyes, tertotes mây eplaidêyes. Po rén po ls abounés. Po ls ôtes, emilez a croledestris@skynet.be

« **Bokets tchoezis** » (*Bokèts tchwazis*) des scrijhaedjes da Ernest Benoit, edités pâr Muzé do Pârtaedje e l' Årdene. Serè strimé li semdis 26 di setimbe a 3e. di l' après-nonne al sâle del comene a Viyance, shuvou d' on concert « *Kimint Brassinse l' âreut i dit e walon* ». Emilez contact@museedelaparole.be

Bate di noûmots

Li bate di noûmots adjinçnêye po l' « *samwinne âs langues del Walonreye* » aveut stî ralongueye disk' â 15 d' awousse.

Gn a yeu 12 bateus, ridispârtixhâves insi :

* noûmots atâvlés e rfondou walon : 4, avou 3 did zels ki dnèt les disfondowes po tote li Walonreye

* noûmots atâvlés tot notant èn accint lidjwès : 3

* noûmots atâvlés tot notant èn accint mâmdiyin : 1

* noûmots atâvlés tot notant èn accint namurwès : 1

* noûmots atâvlés tot notant èn accint carolo : 1

* noûmots picârdes : 2

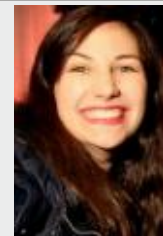
Proficiate âs bateus(se)s k' ont trovê toplin d' beas noveas mots.

On rindrè les pris li 3 d' octôbe a Nameur, avou les cis del bate di lijhaedje pa rebanêye comene.

Ratacaedje

Resconte avou Lucyin Mahin

Po nost ovraedje pol cours di « Belès Letes del Walonreye », on doet aler trover on scrijheu e walon do djoû d' ouy. Dj' a tchoezi Lucyin Mahin ki dj' a rescontré dins s' pitit viyaedje di Transene après ene sicole di walon a Bive.

Dj' avans passé troes longuès eures a waitî di comprinde li voyaedje intellectuvel do scrijheu. Pu foirdjî on rapoirt d' ene trintinne di pådjes a rinde å professeur Francârd, pol cours k' on a dit. Avou m' pa, mi mame et m' tayon waloncâzants po radjouter atenawete ene paltêye dins l' lingaedje di Defrexheu, l' ome n' a nén stî trop disnorté di dveur peter l' francès po cisse pitite shijhe la.

Scire on ptit layusse e walon

Dji n' pou nén arester m' saye so Lucyin Mahin sins scire ene miete e walon. I n' mancreut pus k' ça après les tuzaedjes k' i nos a dit : « èn ovraedje sol walon doet esse sicrît e walon ! »

Vos savoz Bén ki dji n' so nén a mi âjhe, ca mes scrijhaedjes ni seront nén e rfondou mins boutans todi, nos vierans Bén après. Gn a des machines po fé ki rmetnut les walons coinreces e walon unifiyî.¹

Dj' a yeu do plaijhi a rescontrer nost ome et a l' schoûter espliker les pondants et les djondants di s'-t

egadjmint dins l' walon. Dji voe voltî l' foice et l' volté k' i mete po l' fé viker : ses lives, ses cours, l' ovraedje so internete po l' Wiccionaire, les vidéos...

Dj' a compris k' il a dins s' tiesse ene machine tot enondêye ki påte do walon po trevâtchî tot çk' i sait : les ratureuses d' avår ci come les problemines d' avår la.

Li walon li moenne su les voyes del linwistike, do floclore, del botanike. Les biesses, les âbes, les fleurs et les djins d' emon nozôtes sont todi avou lu, minme à Marok, dj' a l' idêye !

Mins i n' si reclôt nén dins si ptit corti. I drove ses ouys a des ôtes payis come l' Oucrinne.² I n' est nén èn ome d' ayir ça i n' vike nén tot rwaitant a l' ârvier : i fwait e walon çou k' on saye dins tos les romans : moenner eshonne li veye edvintêye des mwaissees persounaedjes et l' istwere do payis ou çk' i vicnut. Et ça, avou l' ton et les mots d' on lingaedje ki s' cåze minme cwand il est scrît.

Saïss Bén cwè ? Dj' a stî prijhe dins l' mouvment del sipouê de Vera come pa les taessons,

les fleurs di tonwere et l' leu des Ropetes d' « Ene bâke so les bwès d' l' Årdene ».

Al fén des féns

A l' fén des féns, gn a troes idêyes ki m' schonnut bénvowes :

Po fé viker on lingaedje, i l' fât cåzer et scire.

Po fé viker on lingaedje, i s' fât astoker n' onk l' ôte purade ki di s' discopecyî po des biestreyes.

Po fé viker on lingaedje, i fât prinde totes les bounes idêyes k' on pout trover håre et hote et ascoyî totes les bounes voltés k' on rescontere.

Merci a Lucyin Mahin po l' tins passé, po les lives ricûs, po les biscûtes, po l' shijhe ki m' a brâmint appris.

Pauline Degroot, li 25 di may 2015

1. Grâce a Pablo Sarachaga et a s' ricoridjrece sol waibe « Berdelaedjes »

2. Li roman « Vera » si passe e l' Oucrinne.

Imâdjes do roman « Vera »
dessinêyes pa José Schoovaerts

L' avni do walon plaidî so RTL

Cayron disconte Francârd ?

« Li walon est i mançî d' disparexhe ? », c' esteut l' tinme del bate di dvize do mierkidi 19 d' awousse 2015 e direk so RTL-TVI. Po disfinde l' idêye d' on rfondaedje do walon, vosse cousse...

Po-z aler disconte (mins nén télmint k' çoula), Michel Francard.

Ene tchinne lussimbor-djwesse...

... la k' on sinteut (kécfeye pol prumî côp e l' bawete) ki l' prezinteuse aveut ene plaijhante avuzion del langue, pâr di l' idêye do rfondaedje. Dedja pol tchuze des deus bateus, poy ki l' emission si lome « *pour ou contre* ». On sociolinwincieus, ki dveut dire des vraiyes, estatistimint. Et on rfondeu, ki dveut mostrer li voye oblidyeye di tos les mancîs lingaedjes, sifwaitmint nosse walon, po-z avni pâr-lants-vicants e 22inme sieke.

Avou co on respondant à long, èn ome do terén, Tchåle Mas-saux, po si esperyince do walon avou les djonnes.

Dji wadje ki si ç' sereut sol tchinne ki les Walons paynut d' leus çanses, gn âreut yeu puvite on platea avou des djins d' estâvlixhmint (scrijheus, fonccionaires oficirs, evnd.)

Fanny Rocher, li prezintresse, kiminça pa on clapant « bondjoû a tertos », e walon dins l' emission. Ey eployî l' noûmot francès « *wallonophone* » po prezinter les deus forbateus.

Mitchî est prezinté sorlon s' mestî mins ene miete codjâzé (mins est ç' ene tecnike d' atôtchance ?) come onk ki n' vout nén fé del sorvicance a tot pris [*acharnement thérapeutique*] pol walon. Dji so mostré come riprezintant del soce « Li Rantoele », et l' askepieu del waibe « Walotux ».

Messaedje d' intrêye

Mitchî Francârd esplike ki, so cint-z ans, li walon k' esteut dvizé pa 80 âcint des djins ni l' est pus k' pa 10 âcint, - et c' est co cryî foirt ! Li walon ni passe pus

d' ene djermêye [*génération*] a l' ôte. Pus des parints âs efants dispu les anêyes 1950, al boune, mins ddja pus des grands-parints âs ptits-efants. Lacobén ki, avou l' ralanguixhaedje del

Dis mame, poqwè tos lès peûpes à monde, djâsèt leûs langues, èt qu' lès walons djâsèt l'françès ??

veye, on pout co conter so sacwants erî-grands-parints.

Dji n' a nén metou des wants po-z ataker : li walon n' est nén co on moirt lingaedje. Gn a moyén del modiernijhî. Nosse mouvment vout schaper l' walon tot-z unifiant l' ortografeye. Vos sav bén ki les djins diynt : èm walon n' est nén l' minme k' el ci do viyaedje astok. Nos vlans k' el walon divegne on vrai lingaedje, ene langue a pâr etire so li stindêye di l' aire walone.

La, Francârd ni va nén disconte : c' est çou ki s' a fwait tocosté po les ptitès langues. Metans l' catalan. Mins c' est ene kes-sion d' aera [*timing*]. Asteure, les diferinces d' on viyaedje a l' ôte ont fondou pâr. Mins paradocsalmint, les dierins kel câznut co sont-st araedjîs po wårder ces diferinces

la. Et rfuzer crândimint on scrijhaedje unike.

Et si les djins n' volnut nén schaper l' lingaedje, c' est bernike. On lingaedje n' egzistêye nén sins les djins kel djâznut. Dirî tolminme ké por-djet di rfondaedje do walon, fâreut k' i gn âye ene rawete di valeur, on meyeu-z-esse po les Walons.

Mi : Nos tuzans ki l' walon, c' est ene crâne atote pol Walonreye. Li Walonreye est flåwe d' idintité. Elle est fwebe di firté culturelle. Come el Burtaegne, li walon pout rilever li firté d' esse did ci. Et çoula, ça rahâsse li plaijhi d' viker.

Est ç' fihâve ? dimanda-t ele Fani. Mi : dizo sacwants conditions. Fâreut ki les politikîs mousrênt divins l' bate di dvize. Fâreut eto do buddjet. Disk' asteure tos les buddjets oficirs (on gros cint meye d' uros l' an) sont-st âs mwins des disfindeus do walon-come-dintins.

Åk di novea come messaedje del pâr di Francârd : les intelos do cmince do 20inme sieke n' ont rén dit tot veyant li scole taper l' walon a a l' abat. **Ça n' si pas-reut pus come ça asteure.**

riscrît tot loucant l' djâspinreye « Berdelaedjes » eyet
<http://www.rtl.be/videos/video/545909.aspx>

Istwere di l' Afrike

Li Bouroundi « democratike »

Come dit dins l' dierin limero, c' est on payis eyou dj' a dmore 9 ans, pa bokets, di 1953 a 1980. Âdjourdu, waitans comint l' ancyin ôre etnike va esse replaeci pa on sistinme « democratike ».

On câzéve dedja d' democra- ceye après l' guere di ca- toize. Mins djusse e l' Urope ey e l' Amerike. Après l' guere di 40, ça a divnou l' môde tocosté. Po fé plaijhi a l' ONU, les Bedjes ont dvou mete fén à sistinme feyodâ do Rwanda-Ouroundi et-z î ahiver l' « democraceye ».

Prumîs vôtaedjes

E moes d' nôvimbe 1953, dj' es- teu administreu teritoriâ assis- tant a Astrida (asteure on dit : Boutaré). Poûssî pa l' ONU (li mambor do Rwanda-Ouroundi), el Minisse des Coloneyes a Brussele a dné l' ôre di fé po l' prumî còp des eleccions po lomer des conseys po les dzo- tchîfreyes [sous-chefferie].

Dj' a stî tcherdjî d' les organijhî e sacwantès plaeces do Mvéjou- rou (sud-ess do Teritwere d' Astrida). Vos ârîz dvou vir ça : dji dveu dner ene foye di papî ey on croyon a « tchaeke ome adule et binasné [valide] » por lu scrire dijh nos d' djins k' il âreut tchoezi por yeusses divni con- seyîs el plaèce des Toutsî ki l' es- tént disk' a ç' moumint la.

Advinez on pô çk' on a lî so ces bultins la : les nos des minmes djins ki stént conseys dpu todî ! « C' est des profiteus... on l' sait bén... ça n' sieve a rén d' è mete des ôtes e leu plaèce, ki front ttafwait l' minme. » Vola çki les djins ont dit totshûte après ! Ç' a stî on rataedje di prumire lec- cion.

Ratacans les efants !

Adon, on a rmetou ça e 1956 (dji n' esteu pus la, pask' e 1954, dj' aveu dmandé po candjî d' siervice). E 1956, les Toutsî ont co yeu 50 âcint des plaeces.

Ey on a rataké e moes d' djulete 1959 po lomer à sufraedje direk les dzo-tchîfs ki, disk' a ç' djoû la, stént todî des Toutsî tchoezis eyet lomés pâ Mwami, li rwè do

payis.

Po ça, i faleut fé des lisses di candidats. El politike a l' urope- yinne s' astaléve ey on a veu sôrti les pârtis eyet les bagâres etur yeusses. Insi, on-z a tchôkî e payis nos margoulaedjes politikés dîzo l' sâme d' askepyî ene democraceye.

A hintche : li mwami Moutara III (moirt e 1959) ; A droete li dierin mwami, Kigueli V (2e di gâtche)

Vo n' la-t i nén k' el mwami Moutara tchait moirt à moes d' djulete après awè stî à med- cén bedje ki lyi dveut fé ene pikeure. Ey el brut court ki c' est on còp des Bedjes ki lyi ont dné l' bouyon d' onze eures, sene ki l' Beldjike abandnéve les Toutsî.

Eyet l' djoû del Tossint e 1959 : bardaf ! Ç' a stî come on pogrom. El tchesse às Toutsî a cminci. I gn a brâmint ki s' ont stî gârer dins les payis vijhéns, e l' Ouganda, par egzimpe.

(C' est leus fis ki dmandront a rvini e 1970. Al vude. I rvénront e 1990, abiyîs a sôdârs mins i seront batous pâs Françès. I rabizront podbon e 1994. Eyet l' reyaccion serè l' djenocide rwandès. On è rcâzrè dins l' Ran- toele ki vént.)

Vive el republike !

E 1961, deus ans après, elec- cions po les tchambes ! Eyet c' est l' còp d' estat d' Djitarar- ma : les Houtou k' ont wangnî erviersêynut l' institution rweyåle po proclamer l' Repu- blike.

Grigwère Kayibanda, on moen- neu moderé, on Houtou do sud do Rwanda, est lomé prumî Pre-

zidint del Republike. Li Beldjike, k' est co l' pouxhance adminis- trante disk' à moes d' djulete 1962, date di l' indepindance, ni dit rén et leyî fé.

Radmint, dins l' camp des an- cyins dôminés (les Houtou), i gn a sacwants k' ont vlou djouwer totshûte às dôminants e-n imi- tant leus ancyins mwaisés. Et fé co pire ki yeusses so les cis d' leu prôpe raèce. Les prumîs beneficires, ça serè les djins do sud.

Mins l' batch si va rtourner e 1973. Habiariamana, el bea-fi d' Kayibanda, va prinde el plaèce di s' bea-pere eyet l' fé codâner a moirt divant del rigrâ- cyî. À toû des Houtou do nôr di s' siervi. Pol moens, les cis ki sont bén avou les hôts mwaisés.

Schover divant si ouxh

Waitîz padlé nos come on djowe avou l' democraceye. Pask' al fén do conte, les Afrikins n' fwaîynut rén d' ôte ki çk' on fwait dlé nos. Eyet i n' ont nén yeu dandjî d' aler a scole po l' aprinde.

Dins on payis eyou les djins n' savént nén d' cwè i rtrournéve, il ont totshûte creu k' ç' ît l' droet po les pus pôves d' acciper les afwaires des pus ritches ki yeusses. Tant pé po les pôves ki n' ont nén stî maléns assez po dvini radmint ritches.

C' est come dins l' parabole : « Les cis ki sont-st al copete seront rabaxhîs al valêve del schåle eyet les cis ki sont so l' boudjon do bas seront rlevés disk' à dzeu. » Infén, nén tertos pask' i gn a pont d' plaèce assez po tertos.

(a shuve)

André Chauvaux, papî eplaidî aprume dins l' gazete des Fo- yans d' Cerfontinne

Spòrts : Les tchafiaedjes do Ptit Louwis (36)

El circût d' Francortchamp

Il est celebe, el Grand pris d' Francorchamp. Surtout ès circût ! On etind sovint dire k' il est l' pus bea d' tertos.

Vos vos rindoz ene miète conte : el pus bea di tos les circûts d' otos d' coûsse do monde etir e nosse Waloneye !

Istwere do circût

Pocwè dire çoula ? Obén, si vos waitîz ene miète el dessén do circût, vos voeyoz k' il a stî dessinê po k' i gn euxhe des dificultés et k' el suspinse dimeure el pus lontins possible.

Il a stî fwait e 1921 pa Jules de Thier et Henri Langlois Van

Li circût veyou do cir (foto Nathanael Majoros)

Ophem. El traecî d' adon di 14,981 km aveut l' fôme d' on triyingue âtoû des veyes di Francortchamp, Mâmdey eyet Ståvleu. Il esteut fwait dins des tchmins publiques drovous a l' circulâcion do tins k' i gn aveut pont d' coûsses.

Les prumirès 24-eures ont stî organijhêyes e 1924 po l' prumî còp eyet l' Grand Pris l' anêye shuvante. A ç' momint la, mes omes avént vlou fé on circût foirt rapide eyet les candjmints reyalijhîs dispu ont mostré

l' minme idêye. Waitîz on pô, el viraedje e « U » a stî replacî pa on viraedje pus stroet et pus rapide k' est dvinou el rilomé « gritchete del Rodje Aiwe ».

Novea circût

El circût d' asteure a don stî candjî sacwants còps eyet a dvinou on circût di 7 004 metes di longueur. Il est rapide eyet vâl-né, a l' imådje di nosse bele Ârdene. I rprind ene pârteye di l' ancyin. Les bolides polnut dispasser les 320 km pa eure.

El novea traecî a ascoyî el fôr-mule onk po l' prumî còp e 1983. C' est l' anêye k' a veyou el Bedje Tiri Botsen ariver inte les grands à volant d' ene fôr-mule onk.

Li griplote eyet l' valêye del Rodje Aiwe !

Notez k' el prumire edicion a permetou eto a on grand coreu di wangnî : el Françès Alin Prost, cwate còps tchampion do monde.

El pârteye el pus celebe du circût, c' est bén l' gritchete del Rodje Aiwe wou çk' i l' defi des

coreus est di bén reyussi l' etchinnmint a fond d' bale. Djåke Villeneuve, el coreu bén cnoxhou, a sovint avouvé k' i oizeut passer l' gripete el pî à plantchî !

C' est nén Tibî Meyî k' el dit

Des grands pilotes ont publicmint avouvé k' el circût d' Francortchamps esteut l' pus bea del Daegne. On ndè pout citer sacwantes : Kimi Räikkönen, Robert Kubica, Rubens Barrichello, Jenson Button, Fernando Alonso, Lewis Hamilton, Heikki Kovalinen et bén seur Michael Schumacher. Vla co ene ôte ledjinde : c' est lu k' a l' pus grand nombre di victweres a Francortchamp avou shijh succès.

- Tot çoula po vos dire k' i fât esse on grand coreu po dôminer el circût ki tertos nos inveye dins l' monde.

I gn a todi des coûsses di totes les cognes dissu l' circût : el Belgian Grand Prix, les World Series di Renault, les 1000 km, les Total 24 Hours, les Spå Six Hours, el RMU Classic, les Bikers Classic, les 12 Heures BTCS...

Po l' pitite istwere, èç-n anêye ci, c' est l' Britanike Lewis Hamilton dissu Mercedes k' a wangnî ! Vos l' conoxhoz mî k' mi : dji vos l' aveu ddja prezinté dins ene des dierinnès Rantoeles.

Jean Goffart, li 24 di may 2015.

Egurniyaedjes

(årtchives)

Di hintche a droete : onk des prumîs lûteus (René Toumas, 1912); dipårt do pris 1933; pilote inglès touwé e 1960; Lewis Hamilton, wangneu e 2015

Pexhe / Tourisse

D' âs pexhons d' Mouze al Catalogne

Djan-Mareye, mi sorodje, m' emoenna on djoû do costé d' Lierneu po-z î pexhî des trûtes sâmnêyes... è-n on vevî.

Bén binamé, li mwaisse del mâjhone nos mostra tos ses batchs avou des tos ptits pexhons, des noursons, come des makes d' ataetche. Mins sortot, li deujhinme sitoete ki l' O.R.P.A. vneut do lyi fé aveur. Et ossu des djaenès trûtes k' i fjheut po les Djaponès. Pocwè nèn des rodjes po les Indyins ?

Trûtes, rossetes, brâmes

Les trûtes sâmnêyes, zeles, estént totès rodjes âdvins. K' elle estént beles ! End aveut télmint e vivî k' elle ârènt Bén potchî totès seules è nosse reuze. On lzès pexha, on lzès conta, on les peza, on les paya. Ci n' esteut nèn po rén ! Ba ! on s' aveut Bén plai. Mins po les magnî, il âreut falou mete ene picete al bouwêye so vosse nez télmint k' ele flairènt l' gale et l' apotîcâre.

Djan-Mareye, k' a bon cour, ramoenne sovint des kilos d' rossetes a ene brâve et co-raedjeuse famille espagnole del rowe Pâkete. I n' savèt cwè fé po l' rimerciyî. Et tot l' monde est contin. On djoû k' i fjheut des coûsses, kî voet i intrer è-n on restaurant democratike del veye di Lidje avou on pezant banstea k' i ricnoxha sol côp, veu k' c' esteut l' sinne ! K' aveut i marké â mnu del werene ? Croketes di pexhons. Çoula n' a nèn espaitchî m' bea-fré d' eco rapoirter des pexhons âs brâvès djins.

Do costé d' Ivo, a l' adroet d' Tchôkire, n a-st ene famille di Chinwès ki vént sovint al pexhe. I nos dmandèt nos grossès brâmes [brême]. Mins pocwè nos sinkèt i ene gote di leu peket a tchaeke pexhon k' on lzî dene ? I paret k' zels ossu tinèt on restaurant.

Do produjheu â magneu

So l' matinêye, a l' adroet des fors â coke, dj' aveu prins deus gros et grands sandes âs ptitès

âbletes. Divant l' dinner, come endè fât leyî on pô po ls ôtes, rintré el mâjhone, dji les mostra a m' bea-fré k' est ossu m' vijhén. « Neteye les, fwais ndè des spessès rondeles, nos les alans tchimner [griller] torade po ls efants ».

Côper les pexhons a bokets, les schôder el bolante aiwe, les distchâssî, ewalper les rondeles divins do papî ârdjinté. Après les aveur salé, poevré, avou on ptit boket d' boure, on pô d' chalote, les cure a l' ouxh so des tchôdès cindes. Çoula a nd alé so rén do monde di tins. Way ! Mins c' est k' i-n aveut pus d' cénk kilos d' pexhon po ene cwénzinne di magneus ! On ndè ridmandéve.

Djan Stasse, on copleu d' ovraedje, pexhe al frontire francesse. Ses brâmes, ses rossetes, ses tchvenes, ses bârbeas, endè fwait ene foû bone escavetche.

A pârt li tilapia, li silure et l' brotchet, dj' a magnî tos les pexhons d' Mouze. Po l' brotchet, c' est come po l' loto : s' on vout wangnî, i fât prinde des biyets. Ça vénrè motoit on djoû. Tant k' asteure, leyîz m' magnî Moché Dayane (li pus gros brotchet d' Mouze). Il est télmint gros.

Les meyeus pexhons por mi : li sande, li pîtche, l' anweye, li go-vion. Mins l' Walon n' est nèn on rafaré po l' pexhreye. Raplez vs les vénrdis a l' ârmêye. Kéne gasse, ké djama po les troes ou cwate sôdârs del tâve di doze k' inmént Bén l' pexhon â dinner. Et â soper, ça ratakéve avou les sârdenes.

Cial a Lidje, si mete eshonne âtoû d' ene fritche et ene mosse, ene crolêye djote, on spagueti, c' est facile-âjhey. Rashonner swessante djins po sawrer tchaesconk on dmey kilo di ptitès anweyes âs djonnès cromptires, ci sereut ddja pus

mâlâjhey. Et portant...

Ene bolinåde e l' Catalogne

Les Catalans ki dji hâbite dispoys pus d' trinte ans, ci n' est waire parey. I s' rapoûlet voltî po magnî totes les sôres di pexhons. On djoû, c' est onk ; ene feye, c' est l' ôte. Tolminme ! Nos esténs invités a ene bolinåde â boird di l' astantche di Leucate, tot près d' Barcaresse. Il estént zels pus d' swessante a fé l' fiesse ci djoû la. Di totes les âdjes, brâmint des ovris. Des tot djonnes disk' âs pus vîs, il avalènt l' magnijhon a rletchedoets, a fé gleter leu minton. Ça vaeut les poennes do ratinde ostant d' anêyes po cnoxhe on té moumint, ene pitite coine di paradis. Ça n' arive nèn sovint el veye.

On bon feu d' vîs pîs d' vegne, on grand noer tchôdron d' fonte come li ci dâ moenne d' Asterisse, et k' on-z ecrâxhe d' abôrd â-dvins avou ene flitche di crâs lârd tot djaene. Des bokets d' anweye come mi ptit doet, des yebeas d' avâr la, et çoula cût londjinnmint, doûcetmint, sins trop rimouwer. Tot ratindant, djâzer d' traze et d' catoize et lâmer, Bén frisses, leus bons vins d' Baniouîl, di Rivessaltesse, des Coirbires, des Âbresses.

I n' a falou ki kékès eures di bouneur po k' i m' djâxaxhe di ses cnoxhances, des acostumances d' on pexheu del grande laetche [lac]. I m' ârè falou des razanêyes po meriter ene télé confyince. Mins kéne afwaire po-z ariver â ptit cabanon pierdou dvins les bambous, a kékes metes del basse. Tot çou k' dji m' rapele, c' est k' on nd aléve di Canet.

Al pexhe, li pacyince est todi ris-compinsêye.

Francwès Nyns (Tchantchès d' Bierleu)

Société / Rilidjon / Tourisse

Pocwè fé l' voye a Sint-Djâke-el-Galice ?

Dji l' a fwait pa deus côps. E 2002, â pârti del frontire espagnole, a Sint-Djan-Pî-d' -Pôrt. Ey e 2009, ki dj' a cmincî â mitan del France, a Pwi-e-Vlai.

Vos waitroz so Youtube les vidéos ki l' Rantoele a toir-tchî so m' perlinaedje (ou m' rotaedje, si ça vs plait mî).

Dj' î raconte totes les estapes do voyaedje, li vicâreye di tos les djoûs po les perlins (ou les roteus, si vos inmoz mî), les bounes et les mwaijhès sorprihes.

Pititès aviretes et bounès sorprihes

Li prumire, â Pwi, po cmincî l' perlinaedje, on est ascoyî pa l' eveke ki, lu-minme est a mitan bedje (do costé di s' mame). I m' a dné ene medaye et on tchaplet ki dj' a todi wârdé.

Li deujhinme, tot catournant dins l' Pwi, al cwire del voye di Navarinse, mi prumire estape. Dji dmande mi tchmin a onk ki sôrtixheut si oto do gâraedje. Dj' a stî respondou come on tchén. « Compostele ? Si ti n' kinoxhes nén t' voye, ti pous bén-z eraler ! » Dj' a arivé disbâtchî a l' estape, presse a rprinde li trén po Sdan l' londmwin. Mins dj' a rescontré des djins ki m' ont recoraedjî, et dj' a porshuvou m' voye.

3. Tot trevâtchant l' Åbrak, on setch platrê so les dzeus do Massif Cintrâ, gn aveut Bén on bon mete di nive. Tot d' on côp, on voet on perlin totafwait efgnî dins l' nive. I fjheut aler les bresses po k' on l' vâye rescontrer. Dj' avans Bén sayî d' l' awè foû a troes, mins dj' avéns peu di toumer avou lu

dins l' trô. Al fén, on l' a racsegnî â viyaedje d' après, et il ont evoyî ene ambulance pol rissae-tchî foû.

4. A Nougaro, on m' a dmandé did wice ki dji vneu. « Do djîsse di dvant, a Eusse », di dj'. « Arestez, gn a des perlins k' ont-st epestiferé les léts. I fât k' on vude vosse saetch po vey s' i gn a nén des wandions (punâjhes) didins ». Pu, on m' a evoyî a ene farmaçreye po-z atchter ene poumâde a m' mete so m' coir. Et s' douchî dins on cinte foû do djîsse. Dji doe dire ki dji n' esteu nén a m'-n âjhe.

5. Inte Pamplune et Logrognon, on rescontere ene fontinne â vén, drovowe di 9 e. a 5 e. di l' après-nonne. C' est nén l' Bon Diu ki candje l' aiwe a vén a fwait, sav. C' est on vignron kel dene po rén. Tos les perlins ont l' droet di s' siervi come i vlèt. Mi, dj' aveu prins ene pitite botaye di 50 cintilites, mins ça m' a côpé les djambes. Gn a des cis kel didjerèt mî k' mi. Gn

aveut deus Almandes k' estént dvant mi, et ele tûtlént, zeles !

A l' arivêye

Dji vos vôreu co Bén câzer do drole di sintimint a l' arivêye. On est tot drole, et s' dire « Ci n' est k' ça ! Après ostant d' kilometres ! ». On a come ene côute djoye [déception]. Dandjreus pask' i gn a pus rén après. Pu on s' riprind. On rescontere des ôtes ki vnèt d' ariver. On s' rabresse. Et on est tot mouwé, dji n' sâreu nén dire dipus.

On intere dins l' bâzlike, et on va drî l' âté, la k' gn a les rlikes da Sint-Djâke. On voet des doets des pelrins k' ont greté dins l' pire. Ça fwait dpus d' meye ans k' i fjhèt parey.

Après, si on vout, on fwait co 93 kilometres po-z ariver al mer, la k' on voet l' bône Zero. Et l' alaedje, c' est di peter ses solés e l' aiwe, dins l' oceyan. Dji nd a tapé onk et wârdé l' ôte.

Perlinaedje ?

Dji n' inme waire les mots « perlinaedje » et « perlin ». Oyi, dji so catolike, mins l' idêye di roter tos ces kilometres la, c' est tchaeconk k' a on sâme [but] diferin. C' est on bilan di s' veve k' on fwait. On rvént so les laids moumints k' on-z a yeu a passer. Et d' rescontrer totes sôres di djins come vos, ça aide a trevâtchî des mwaijhès passes.

Jean Bruskin, li 27 d' octôbe 2014 et l' 26 di mâss 2015

Des ôtes roteus diynt l' leur

Dj' a yeu l' ocâzion di rescontrer sacwants roteus so leu « camino » (tchimîn) e moes d' djulete 2015, inte Logrognon et Bourgosse. Et mi lzî dmander pocwè k' i fwaiynt l' voye a Sint-Djâke.

On perlin espagnol a velo : « C' est ene miete po li spôrt, ene miete po li rilidjon, ey eto po câzer avou totes sôres di djins di tos les pays. Po tot çoula eshonne. »

Ene djonne perlinne moldâve a pî : « Dji

m' lome Clodia et dj' a 23 ans. Dji fwai ci

« camino » cial po totes sôres di râjhons. Les djins k' on rescontere riprezintèt l' univier etir. Tot lzès schoûtant, on voet k' i gn a des mirâkes ki s' passèt sol voye a Sint-Djâke. Por mi, dji va divni sicoterapeute. Adon, dji vou sayî di m' comprinde a fond, et kécfeye riweri mes prôpes difâts, divant di sayî di sognî les cis des ôtes.»

Li Rantoele às Belès Letes

Limero 30 (rawete al Rantoele I° 75 do waeyén-tins 2015)

Les ouves di Belès Letes ki n' fwaiynut nén potchî les wårdiveus foû d' leus clicotes, c' est k' c' est del literateure k' il a ddja beacôp ploû dsu (Amin Zawi)

Li mâtourné (II)

Dandjreus k' dj' a stî segnî del noere gade estant djonne. A dijh ans, dj' esteu orfulin di pa et d' mame - et d' grand-mame -, tos les troes broûlés dins l' mâlfeu [incendie] di leu mājhon, a Djilî. Efant d' djudje, dj' a srî rascoyî pa on soçon d' nosse pa, ki dmoreve a Vervî. La, dj' a fwait camaeråde avou des Arabes, ki nononke Djanmâr, èm mambor, voeyet evi come li stoele al cawe.

Sins diplome, kimint vouss trover di l' ovraedje, hê, ti, mcoye ? Nonke Djanmâr ni sereut nén todi padrî mi po m' recwârler. Copurade ki, dipus ki dj' hâbitéve mes cousses arabes, dji cmincive a shuve leus idêyes. Onk di zels, on sûtî verâ, m' esplica les pondants et les djondants del rilidjon muzulmande.

Foirt âjhey a comprinde : on grand Bon Diu k' a evoyî totès sôres di messaedjîs, dispu... dispu nosse vî pere Adam, el pâtriyâtche Noyé di l' Âtche do minme no, disk' a Mawoumet, el dierin des dierins. Cwand ti djheus l' no d' Mawoumet, ti dveus todi radjouter « ki l' Bon Diu lyi amoenne li glwere ».

Djezus l' fi da Mareye, c' esteut - sapinse a zels - li « shofla do Bon Diu » intré dins l' vinte di s' mame. Ci n' esteut nén on « boket do Bon Diu », remantchî avou l' Sint-Spér po fé ene deyisté às troes tiesses, come les crustins el forbatént.

Djezus âreut ddja anoncî l' arivêye di Mawoumet : « Et dji vos evoyrè l' Paraclèt, ki vos acsegnrè tot çou k' i fât saveur. » Por zels, li Paraclèt di l' Evandjîle, c' est Mawoumet. C' est les trafikeus d' tecses di Rome k' ârènt rtchôkî l' Sint-Spér ladvins, po-z ariver a leu sâme di Bon Diu e troes bokets.

Cwand dj' ala rdire tot çoula a nonke Djanmâr, ci n' est k' ça k' i n' m' âreut yeu stronné. Portant, i n' esteut catolike ki do bateme, pol mariaedje et po ls etermintes. Minme si soçon Bruno Dindjî, on scontecalotin disk' al betchete des doyes, ses feyes l' avént fwait eterer a l' eglijhe. Et i les disfindeut insi : « les eglijhes, c' est les pus

bonmartcheyes des sâles po rçure ene masse di djins ». Et l' mononke discâzer les muzulmans ki tchiyèt les efants a peclêyes, et nos vni ehaler d' zels. Et leu profete k' a bén yeu ût femes.

Dj' a trinné mes savates lontins avou mes soçons arabes di Hodîmont. Tantea ki dj' a fini pa-z abaguer dins ene di leus « mājhon d' kiminâlté ». I m' î ont spani do foumaedje di hachich, et pâr del cigarete. Aprinde a fé leu priyire, ki dj' n' a mây sepou ritni les paroles, ki dj' maltonéve do dbout des lepes.

Nonke Djanmâr a-st aprins ki, cwand dji discoûtchive, dj' esteu avou zels. Adon, i m' a fotou crândimint a l' ouxh. Come on stron so ene palette !

Bawaite ! dji m' foteu d' lu come di m' prumire marone. I m' aveut rascoyî come orfulin, c' est l' veur. Mins al fén, on n' si saveut pus gote blairer. Pé k' tchén et tchet. Come coirnaye et miyot.

I m' fijheut sogne, cwand i montéve e sminces so l' islam et les moslimîs. I m' âreut ttaleure touwé cwand dji câzéve por zels. Et mi, si dj' l' âreu yeu stî racuzer a mes cousses del kiminâlté, c' est calfeye zels ki l' ârènt yeu vnou dischinde par nute. Dire des pâters di bourike so leu profete, c' est câzu s' codâner a moirt, saiss, çoula.

Valeut mî nedjî tchaeke dins si aiwe, Djanmâr et mi. Onk d' on costé et l' ôte di l' ôte.

Après deus ans d' catrucimaedje avou l' kiminâlté, dj' esteu bon po esse on « sôdâr do grand Bon Diu », sapinse a zels. I

n' m' ont djamây dit « Ala » come les professeurs catolikes di Djilî ki m' tchantént ki c' esteut l' no do Bon Diu des muzulmans, li concurint do Bon Diu des crustins. Ene teyoreye ki n' mi shonnéve nén trop catolike, âresse.

E nosse kiminâlté, on djâzéve walon. Cwand to voes ki l' walon aveut câzu disparexhou des lepes des Vervîtwès après les anêyes 1970, ti t' dimandes kimint k' ces djonnes la, sovint des efants d' Trouks ou d' Marokins, mwaistrixhént si bèn l' lingaedje da Dofrexhoe.

C' est k' cwand l' industreye del linne a dcweli, les efants des grands scrijheus vervîtwès, sovint des mwaissees linneus, avént stepé à diâle a Brussele ou co pus lon. Les dierins ovrîs, c' esteut beacôp des abagués. Il avént aprins l' walon ovou les ptitès djins d' avâr ci. Leus zwers n' avént waire yeu d' instruk, zels. Il alént coûtchî a meynute meyzeure, et s' fordoirmi à matén, et fé l' tchet dipus k' a leu toû. Dabôrd ki les efants des Walons di stok avént stî aclevés al deure, et fé tot po monter di leus pus roeds dins l' schâlance sociâle. Et po çoula fé, rinoyî l' walon. Ki vouss ! C' esteut l' mwaisse rîle del societé, di ces trevéns la.

Cwand i m' volît evoyî etrinne e Yemen, dji lzî dmanda kimint k' on s' aléve comprinde, avou ls ôtes pioupious djihadisses. « Ni ti speye nén l' tiesse avou ça. Ns avans dipus d' 70 nâcionâlités ki vikèt eshonne lavola. On a trové on sistinme di messaedjes mitan arabe, mitan pa djesses, po s' fé comprinde. »

Ça fwait k' vo m' la e Yemen, divins on pitit batayon d' piyotes, e fén mitan di montinnes, ossu setches ki Setchri. Li Yemen, c' ere on payis pâr cou dzeu cou dzo, après l' prétins arabe.

Et hay et boute ! Faleut cori tote djoû dins des plenaesses di sâvlon, po s' aduri les djambes, dijheut i l' etrinne. Pu potchî djus d' falijhes di deus troes metes - pu ç' a stou cwate et cénk. Dins on bassén d' aiwe ki divneut todi pus schate.

Mi ki n' aveut mây sitî on fel del djimlastike, dj' esteu la ahessî. Après deus moes di ç' redjime la, il ont bèn veyou ki dji n' shuvreu mây li mouvment, et dji passa dins les coujhenes, po lzî fristouyî leu marmindje. Dj' î a-st aprins a boldjî a môde did par la. Prusti l' pâsse al mwin po fé des ronds pwins

d' totes les cognes. Wârdér l' lewin d' ene cûtêye a l'ôte e-n ene frisse plaeece, bèn recloyowe - ca c' esteut mâlâjhey di trover des yesses di botike. Eforner avou ene longowe eformouêle di bwès d' acâcia, avou on crawieus mantche di dji n' ti sais kéne indje d' âbe. Do tamarisse, dijhèt i. On cunjheut dins on for à mazoute, ritcherdjî avou del petrole di frâde ki veut d' Arabeye sawoudite. Gn aveut eto ene sitouve à gâz, mins les bonbones vinént d' Aden. Ça fwait ki, cwand les bindes di Houtîs ont-st abroké sol veye et disbrôler tot l' handele des martchands sunites, on bea djoû, gn a pus yeu ni gâz ni ravitaymint ki nos avneut did par la.

Dj' avans bèn dvou rployî l' haerna, voye non voye. Et ns avans yeu l' ôre di tertos wangnî l' « front », les etraityîs guerîs tot come les nén-co-rsouwés-padrî-les-orayes, come mi.

« I nd avént gros so leu cazake, les blancs ! Deus d' nos sôdârs vinént d' ataker ene di leu pus afrontêye des gazetes. Des cis ki n' croeyèt ni a Diu ni a Diâle. Et ki n' avént d' respet po rén ni po nolu. Nos deus omes ont scroté tos les gatzîs, leus tchîfs et leus dessineus.

Kî çki lzî aveut dit les ca et les ma so l' eure do mwaisse raploû des gatzîs, la k' i serént tertos eshonne e l' minme plaeece, si âjhey a dischafioter ? Dj' n' tel sâreu dire, micoye. Kécfeye des ôtes blancs, les cis ki vindèt les fiziks et tote l' éndjolreya al police. Ou des co pus hôts, ki tegnnut les gros botikes às avions d' guere et às bombletes teleguidêyes. Tot çoula lezî amoennrè do boure dins leus spinasses, sins manke.

Li londmwin, kitchessîs come des biesses di tos les gableus del coine, nos djins ont leyî la leus hozetes. A deus conte deus cints, ki freuss bèn, hê, ti ?

Li dimegne d' après, come prins d' on mâ tertos eshonne, i s' rapoûlît, les blancs, des meyes et des meyes di djins, dins leu veye capitâle. Avou des banires dijhant k' nos mâtirs, c' esteut des terorisses. Et k' il avént c'trawé d' bale des enocins.

Les cis ki djouwnut avou l' cervea des djins, ci n' est seur nén des enocins. Nos omes ont fwait èn ake di guere. Il ont touwé des mwaissees tuzeus innmis. Gn a ni crik ni crak. Mins li ptit harlake k' a stî macsâder des

shûte p. 15

Li vraiye istwere del Walatlande

Li vraiye istwere del Walatlande

Tot studiant les platès pires, nos nd avans aprins des droles so çki s' a passé di ces trevéns la e l' Walatlantide. Å djoû d' ouy, dj' acsegnans às ptits efants ki l' Bon Diu ôt tot, voet tot, sait tot so ttafwait. Mins i finixhnut pa s' abénti ki, pol moens, I n' a pus waire di memwere. Ca, s' i roveynut di lyi cofessî sacwants d' leus arnâjhreyes, i n' sont nén pûnis po çoula. Les Walatlandîs, zels, avént ene deyesse ki s' loméve Gôguele. Pâr k' on a rtruvé on gros taeyî cayô avou s'-n imådje et s' no marké dsu. On torea ki pestelève e-n on rixhot e l' hamea d' Toreacoû l' a disnaivé la ene cope di samwinnes. Leye, el Gôguele, dabôrd, n' esteut nén la po pezer les akes et les bistoker oudon-bén les pûni a s' shonnance. Ele passéve djustice si tins a lére tot les scrijhaedjes ki passént âd triviè des filés ki les djins...

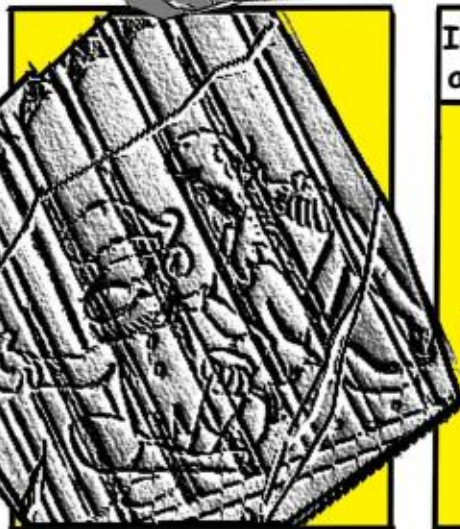
... s' è siervént po s' atôtchî n' onk l' ôte. Tos ces fyis la estént raloyîs a des agayons ene miète come nos éndjoles - les « copiotreces », djans. Droidimint assez, Gôguele ni s' contintéve nén di les lére pa curieusté. Ele les rcopyive onk après l' ôte dins s' nouzome memwere. Et les rdiner a tot kî les vleut lére et rilére. Sins pârti-prinde, sins djudjmint, sins comintâre. Djustice ene memwere, dijheut ele, po rinde siervice. Et rmimbrer li spot : «çou k' est dit vole å vint ; çou k' est scrît dmeure todi.» Les Walatlandîs evoye, leus felès éndjolreyes eruneyes, les djins k' ont shuvou, po sayî d' fé come zels, ont schavé les pires des trôs des nûtons, et greter so des meurs et des pilasses. Ces gretaedjes la ont trou des siekes et des rassiekes. Il avént bea esse mî a houte des soris ki l' papî, li tins passant...

...avou les grossès aiwes et les hosmints d' tere, end a waire k' ont-st avnou disk' a nos. Putete endè dmeure-t i sacwants dins kékes roveyès câves. Et avou del pacyince, avou l' tins et les proteccions, kécfeye endè rtrovrans dju ene tchertêye, on djoû, po nos racsegnî sol vicaedje di nos ratatayons. Tot ratindant, waitans d' porshure l' istwere avou çk' on-z a. Li waire k' on-z a rtruvé est ddja si télmint sbarant, k' on n' pout k' s' è rafyî. Et, sûteymint, saetchî les acsegnmints ki sont la hâynés.

PÉTINOTCHËT, mar dins sès bias djoû disfindeûs di s' contelès vizèyes des Barches, lès vijins d' a... and, divnu po vi... les meuss... olu ricomier i s' a arindjî avou l' p'inde dins sès mwins totès lès limes do povwêr. Poi n' n' avè s' p'ndaner pa on Tribunal, s' a après... it passer po quèquète dsus l' de

C' est di ces schayes la ki nos avans polou rsaetchî l' istwere k' on vos conte asteure.

Insi, Pokete et Petinâtchet ont arivé a s' fé liberer del gayole.

C' est mi ki vos l' dit. Asteure ki nos estans libes, nos... vos alez prinde li povwer, et wårder tos vos pwels.

Mi, l' grand moenneu Petinâtchet, dji vos bistoke do tite di « Tchuvalî Dislaxheu des peupes d' avår ci et d' avår la »

Dissu ene plate pire - avou, po ene feye, ene sinateure : « Waitati Kiltchintagne » -, on a polou lère : « Dins les meyeus des peupes, dins les meyeusès soces, i vént todi on moumint k' i n a tot ki toûne li cou. On n' pårtixh pus les minmès vizêyes, les minmès avizances. N a onk ki saetche a håre et l' ôte a hote. Tchaeke trove a rdire, a berdeler so tot et so rén. Les mots n' dijhnut pus parey po onk et po l' ôte. Après s' awè metou a houte dizo l' minme cazake, i trovnut l' coviete trop stroete. Çou k' est bon po onk vos fwait rnâder rén k' a taper vost ouy dissu. Divant vos, on vos préjhe. Vos tournez l' dos, on vos stiche on fel côp d' canivet inte les spales. On finit pa s' nâjhi di s' aspaler n' onk l' ôte, et voleur profiter tot seu di çk' on a, tot roviant k' c' est a câze des ôtes k' on l' a polou awè. A cwè bon shure les rîles, si on a e l' idêye k' ele ni sont nén afwaiteyes a vost advantaedje ». C' est dazâr po çoula ki les mæssis prijhnis ont trové des bénvlants Walatlandîs.

Asteure, on va fé cwè ?

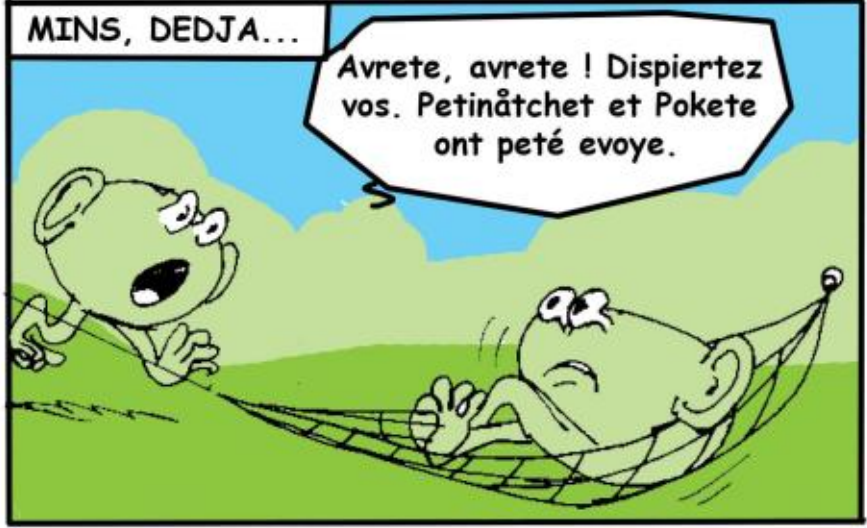
Vos alez rapouêler sacwants d' vos poyous soçons.

Nos nos alans astaler e vosse mājhon. Î avoz d' l' amagnî po fé ?

MINS, DEDJA...

Avrete, avrete ! Dispiertez vos. Petinâtchet et Pokete ont peté evoye.

Il ont stî aidîs. C' est nén zels k' ont seu soyî les bâreas.

Comint est ç' possible !? I nos fât rmete li mwin dsu.

Les mæssîs prijhîs - k' on n' sait nén co pocwè k' il î estént, mins on saye di l' adviner - ont don trové del bénvlance emey les Walantidîs. D' ene pile di schayetes, k' ont l' air di esse çou k' on lomreut asteure l' « Orobete des Féns Cnoxheus », on-z a trové des racsegnes so Louwis Pokete, l' Aloyisse, et l' Marixhâ Petinâtchet. Louwis Pokete aveut stî, di s' djonne tins, on fel wârdeu des frontires di s' campagne. Mins, divnou vî, i n' voeya nén ki ses idêyes tchapotént, et wachoter come les oxheas d' ses djambes. Tant k' a Petinâtchet, il âreut askepyî ene soce di « Voeyeus-voltî des Foitès Manires ». Pokete esteut del sôre des bracnîs âs noerès idêyes. Il aveut metou del verdjale dissu totes les coxhes do vijhnâve. Et pâr sititchî l' minte ki les djins d' ses djins avént l' minme sonk dins leus voennes li les Brotches d' ene contrêye ene miète pus lon. K' on les lomève « Brotches » pask' i broként foû d' leus teres, po haper les cenes des hameas âtoû d' zels. Bref a dire : nos deus pistolets ni dvént nén esse li leccion des djins di ç' trevén la. Mins c' est nén l' tot d' ça. C' est d' tcheryî pus lon avou nosse sipouîle.

Si c' est nén djusse on brut ki court, vo nos la avou ene bele sipene a nosse cou.

Oyi, saiss !

Eyou coroz don, asteure ?

Houkî âs rwaiteus. Motoit k' i gn a ene sakî k' a veyou âk, et nos dire cwè.

Vos n' m' alez nén croere, mins il avént ddja l' tévé, di ces trevéns la.

Vos, les todi-aflaxhîs-dins-vos-fâstroûs, ni rovyîz nén d' magnî MWE po Bén esse dins vosse pea.

MWE

Oufti, c' est ene novele tévé-reyâlté, avou leus biessès rclames.

Anonce al peuplâcion : n a des mæssîs fels prijhîs k' on peté evoye di leu gayole.

Waitîz a vos, ey advizer l' police si vos ls ârîz veyou.

I nos fât dârer al tévé.

Li mâtourné (shûte del p. 10)

djwifs dins on botike cachair li londmwin, po lzî fé abotner l' semdi avou l' dimegne, ey ecramyî les messaedjes, ça, c' esteut on terrorisse. Et les touwés, des enocins. Gn a pont d' toirt a magnî cachair. Li cachair est mimne loukî come halal pa nos mwaisses tuzeus. Si n' fât i nén comaxhî djwifs et Siyonisses. Les vrais bons djwifs, m' a-t on dit, ni sont nén po les faitindjes des colnijheus d' Israyel. M' etinss, valet ? »

Dji lyi fjha sene k' oyi, a m' vijhene di sidje, minme si dji n' saizixheu nén l' mitan di çk' ele mi ravådève. Dj' esteu fén hode di deus djoûs d' voyaedje po rivni do Yemen, tot passant pa des forvoyes e l' Etiopéye ey e l' Itåleye.

Pår ki lãvã, a l' etrinmint, on n' aveut pus nole novele d' ådfoû.

Dj' el leya pirlodjî, ca ça aveut l' air di lyi fé do bén di s' disbotner, come s' elle åreut yeu on gros pwès so si stoumak.

« Il ont rovyî, les blancs, ki, dispoy dipus d' 20 ans, i nos fjhèt ploure des barotêyes di bombes so co traze contrêyes avou des djins d' nos djins. Sins awè d' keure des femes, des efants et des viyès djins k' il ont-st insi speté. Irak, Afganistan, Pakistan, Libeye, Rhaza, Mali, Sireye. Nos moirts, da nozôtes vaici, ci n' est nén troes ou cwate cénkinnes k' i gn a yeu. C' est des cintes et des meyes et des dijhines di meyes. Bawaite ! On moirt cabolé [*brun de peau*], ça n' a nole valixhance. Endè fât bén on cint po rinde li manoye po on moirt blanc.

Et les terrorisses blancs, zels, cwand i rtoumèt e hapåd avou leus areyoplans, d' aveur cossemé leus tchaplets d' bombe so les djins d' nos djins, i s' rahaimtèt [*rentrent chez eux*] bén pãjhûlmint, boere leu VAT 69, divant d' aler coûtchî avou leu feme.

Leu feme ? Nonna, taiss ! Leu-z aclapêye do moumint. Ca i n' si marièt pus dispu dedja bele ådje. Li mariaedje ni va nén avou l' Liberté. Ca l' Liberté, c' est leu novea diè, dispu k' il ont rtouwé l' Vî Hinri, docô après leu guere di 40.

Veyanmint k' i l' adornut, leu Liberté, i n' fwaînut pupont d' efants. Ou adon onk mierdidjuseu so deus troes manaedjes. Bén taiss ki nonna, va, twè : on pãpãd ki dvénrè on roufion pu on rafoirci gamén, adon-pwis on djonnea pu on grand djonne ome, c' est cénk cõp ene tchedje. Et totès costindjes,

poy k' el fât aclever disk' a ttaleure vint-cénk ans. Et po ndè fé on tchõmeu, ca gn a pupont d' ovraedje, diynut i, les blancs.

Ebén, dji tel di, la, mi, fré Mehedi Roumi - c' est come ça ki dji m' aveu fwait rbatijhî - , dji les rãrans sins cori, les blancs. Nozôtes, di ç' costé ci del bãrire, on-z a co des cmères ki fjhèt des hierdulêyes d' efants. Ki tchaeconk trovè s' vicaedje avou l' åjhmince do Bon Diu. C' est scrît insi dins les Lives.

Mi ki t' cãze, voess, dj' end a yeu troes, ki sont pol moumint å payis avou leu mãrene. Si leu pa n' åreut nén yeu stî touwé, di l' esté, après Ramadi, dji sereu co motoit ki radindreut famille.

Mins les blancs, zels, ki rnakèt so les efants, on bea cõp, i seront djus d' djins. Et gn årè pus k' a evoyî nos fis et nos feyes po fé li rpeuplacion d' leus payis. Sins mã sint rujhe, k' on les rãrè, mes cousses. Çou ki ndè dmorrè, todi : des grandiveus potinces, des fis-a-popa sins exhowe, ki n' si sãront ddja disfinde. »

Mi efoufeye di vijhene a dvou stater la ses pretchmints. L' areyoplane dischindeut so Antaliya. « Antiyotche » k' on m' aveut dit a Vervî. C' est la ki dji dveu rtrover m' pãrén, ki m' alève moenner pus lon, houte del frontire.

Mins mi, dj' end esteu onk, di blanc. Ni l' aveut ele nén veyou, mi grande cwaye di vijhene, a cãze di m' longowe bãbe et d' mes noerès berikes. Et c' est ki, avou deus moes d' etrinmint å solea, mi pea aveut crãndimint rayi. Et mi heure di Siyou di mes djonnès anêyes, dji l' aveu discandjî po des poyaedjes d' ancyin Bedje.

Disk' asteure, dj' aveu todi stî bén décidé a divni on bateu po les Dayech - ou les Nosra, dji n' ti sai ddja discopler deus gades dins totes leus cofrereyes. Mins dispu l' pirlodjaedje di m' vijhene d' avion ki cdjãzéve mi raece et lzî promete l' apocalipe, dji cmincive a-z awè des dotances.

(a shuve)

Lucyin Mahin, novele kiminceye e 2014, pol ramexhnêye « Tchicago-el-Walonreye », nén co houte (li ci ki va douçmint va lontins).

Ka fomme fiette il aven fiou
 To tinon leu kouë & leu cou,
 Sen pon ne pelle, & sen farenne,
 Sen chonté leu faumes ne matenne,

Sâmes

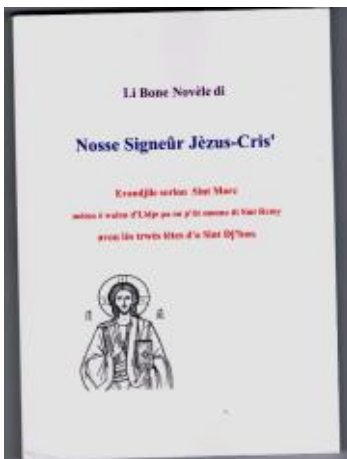
Ritrové dins des vîs ridants Diu sait wice, ratournés pa ene sakî ki n' vout nén dire si no (on ptit moenne di Sint-Rmey). Pu co ramidré pa les mwins enocinnes d' onk ki s' fwait lomer Tibî Meyî.

I. Les deus voyes

1. Kéne djoye po cisse djin cial
 ki n' intere nén e l' pinsêye des revinteus,
 ki n' s' astampe nén al croejhlâde des pierdous
 et n' si nén ashire à raploû des foteus...
2. ...mins k' a s' plaijhi e li lwè do Seigneur,
 k' i gruzene djoû et nute.
3. Cisse djin cial ravize èn âbe
 planté à boird d' ene corante aiwe
 ki dene ses fruts al frutâjhe
 et k' a des foyes ki n' fenèt mây.
 Cisse djin la, tot çou k' ele eterprind
 reyussixhrè.
4. Tant k' às calins, c' est ene ôte pwaire di
 mantches :
 leu destinêye serè pareye a l' payete ki l' vint
 cseme.
5. À djoû do djudjmint,
 i nd iront cawe e cou
 come des pierdous
 foû d' l' assimblêye des djusses.
6. Ca l' Bon Diu,
 cnoxhe li voye des djusses.
 Tant k' al cene des calins,
 ele les moenne a leu pietè.

II. Li Messeye et l' monde

1. Pocwè les nâcions si rmounnut ele tant ?
 Pocwè les peupes contnut i leus
 sôdârs ?
2. Loukîz on pô !
 La les rwès del Daegne ki volnut tni tiesse à
 Bon Diu,
 La les princes ki s' rapoûlnut po roter conte
 li Seigneur et s' Messeye !
3. I diynut inte di zels :
 Djans ! Râyans l' laxhe ki nos tént a Zels.
 Li hârkea k' Il ont metou so nos spales,
 rihinans lu lon erî d' nozôtes.
4. Li Bon Diu est ashioû dvins les cirs
 et s' reye-t i e s' bâbe.
 Lu k' les a fwait tertos, l' s' moke Bén d' leus
 manires.
5. Come çoula deure ditrop a s' gosse,
 nosse Seigneur si mavele.
 I tape feu et blames et tracner leus
 mwaisse sôdârs.
 Zels endè hapèt sogne ey esse tertos dvins
 leus ptits solés.
6. Pâr k' e s' colère, li Bon Diu lzî a dit :
 « Dj' a mi-minme sacré mi rwè so l' mont
 Siyon, mi sinte hôteur. »

des ôtes ratour-
 naedjes rilidjeus
 del minme djin (on
 moenne di Rotch-
 foirt) sont-st
 eplaidîs pa onk di
 nos abounés.

Si vos vloz awè
 l' live, emilez al ga-
 zete ki lyi ridman-
 drè.

7. Mi, s' Messeye, dji m' vis el va dire,
 li plan do Bon Diu, li djoû k' dj' a stou lomé
 rwè.
 I m' derit : « Twè k' est m' fi,
 ouy, dji t' dene li pouxhance.
8. Si t' as hâsse di ritchesse,
 dji t' èndè dinrè so l' côp !
 Ti ringnrès so les nâcions disk' à coron do
 monde.

Vîs ahivaedjes

Les toubaks di Smwès (II)

Dji dmoréve a Tchîplane, so les Hôteurs di Smwès, et nosse pere fijheut des toubaks. Cwand il estént djetonés et arestés, li gros d' l' ovraedje esteut co a vni.

Asteure, gn a câzu pupont d' planteus d' toubak so li Smwès. Gn a co djustice André Robinet k' endè plante a Nafraiteure. I fwait ça po s' plaijhi, ca i n' wangne nén s' veye avou ça.

Mins il ont des subzides. C' est on pô âk d' incompreyinsibe : on lzî mete des subzides po planter des toubaks, adon k' on n' vout nén k' on fome. Et po les subzides, on les mete avou l' payis d' Flobek. Li « Smwès » n' est pus ene alomâcion controlêye, poy ki tot est maxhî. Tot l' toubak di Beldjike, c' est l' minme istwere.

Mins rivnans a l' ovraedje dins les tchamps, dinltins.

Côpaedje

Â cminçmint, on prindeut ene seccion d' fâtcheuse ; on l' ataetchive a on ptit mantche - c' esteut come on coutea avou ene lame triyngulaire - ; on clintchive ene miete li toubak et on côpêve e tapant on côp setch â pî. El faleut côper bén a raeze, pask' ôtrumint, on n' aveut nén les foyes do dzo. Les foyes do dzo, elle estént bén sovint djaenes. Ele n' estént nén beles (on djheut les **foyes di sâvlon**). Mins pusk' on n' pleut rén taper evoye, i faleut cwantminme k' on les ramasse après. Mins on côpêve padecô l' toubak âdzeu des deus foyes di sâvlon. Ça dipindeut di l' abeyté do côpeu.

Après, on-z a yeu des cizeas esprès po côper l' toubak, k' on loméve des **foixhes**. On meteut ça dins l' pî, et pu on côpêve, come avou ene cizete. On pô come on cizea d' hâye, mins les deus lames estént brâmint pus coûtes. Ele fijhént djustice cénk shijh cintimetes, a poenne po côper l' toubak.

Fé des soces

Sol Simwès d' France, on n' plantéve pont d' toubaks, ca

c' esteut ene manufacture d' estat, avou des relis [sélectionnés] planteus. Mins i vnént planter sol Walonreye, a Bôhan et tot ça. I sayént d' aveur on boket d' terén et fé ene soce avou on Walon. I plantént padecô al mitan, ça vout dire k' i gn aveut onk ki meteut s' tchamp, et l' ôte ki fijheut l' travay. Adon, â dbout d' l' anêye, on pârtixheut les wangnes mitan-mitan. End aveut ki travayént â tîce [tiers]. I gn aveut onk ki fournixheut l' plant, on deujhinme meteut l' tchamp et li tchvâ po tcherwer et on pô del mwindouve, et on troejhinme s' ocupéve des toubaks. Cwand il estént côpés, li deujhinme ni s' traecassive pus d' rén. C' esteut l' troejhinme ki prindeut li rlai, ki l' aléve ramasser, kel meteut dins les hangârs, et ki l' aléve dispinde et l' siplitchî al fén d' l' anêye. C' esteut des convincions come ça, paski, a on moumint dné, sol Simwès, gn aveut nén èn âre di terén ki n' esteut nén planté.

Tcherdjaedje et distcherdjaedje

On prind on toubak avou ses deus mwins ; on l' ripoize sol lene do dzo ; on prind les deus, et on les rpoize co sol troejhinme. Si vs avoz des grandès mwins, vos l' ploz co fé on côp. Et on fwait des pakets d' shijh, u des pakets d' ût, k' on waite di mete po leyî on passaedje di tcherete etur les lenes. Après, on vént avou l' tcherete, et on lzès tchedje sol tcherete.

Cwand on-z a des djins assez,

elzès fât bacouler dvant l' mâjhon. Po-z awè âjhey distcherdjî, on mete des coxhes dins l' fond del tcherete, tot leyant passer les buks padrî. C' est des pitès brantches d' âbe k' on va côper dins les bwès, vetes. Et mete les toubaks ladsu. Adon, cwand on arivéve al mâjhon, on fijheut aler l' tcherete a cou. Pu avancî e trinnant l' tcherete, e sayant di ritni les fouyeas [branche feuillue]. Come ça, tot arivéve par tere e minme tins et on les pleut piker.

Mins padecô, on les laixhive sol tchâr po les mete so les boudriyos. Ça dpindeut on pô. Nozôtes, djenerâlmint, on les bacouléve divant l' hangâr.

Pindaedje

On prindeut ene aweye ey on fi, et on l' passéve dins les côtons [nervure principale] des foyes. Et on ls efiléve, come so des guirlandes, si on vout.

toubaks pindous al divanteure des mâjhons

(a shuve)

Yvon Barbazon, âs scoles di Bive, li 11 d' avri 2015 (scolaedje pa les scolîs)

<-- tcherdjaedje (diviè 1950)

Mancîs Lingaedjes

24inme raploû d' l' ALCEM

Tot léjhant Cotcorico li mârdi del fiesse del Beldjike - li 21 di djulete - dji tome - sins m' fé mâ - so l' anonce do mwaisse raploû del Soce po les mancîs Lingaedjes et Tuzances d' Urope - ALCEM, Association pour les langues et Cultures Européennes Menacées.

E-n ene veye d' Espagne ki dji n' kinoxheu nén : Wesca, metowe âs pîs des Pirenêyes espagnoles.

Les Walons î sont cnoxhous

A l' ALCEM, i cnoxhèt Bén tertos Paul Lefin, k' a lontins bouté avou zels come sicretaire et minme prezidint, si djel tén Bén. Et i m' priyèt di lyî sohaitî di rpoirter vete pea (il est ene miete fayé pol moumint).

Fât dire ki dji n' so nén l' prumî walon a Wesca. Gn a ddja yeu on raploû del minme soce drola di viè 1992. C' esteut do tins ki l' UCW aveut-st enondé l' idêye do rfondaedje do walon, et Lorin Henschel esteut do voyaedje. Et des ôtes Walons ki dmorént dins l' Nonne di l' Espagne.

Mins ç' côp cial, dj' esteu mi tot seu, mâgré mi promesse di payî sacwants San Miguel à câbaret l' pus près a tot Walon ki s' âreut yeu la prezinté.

L' aragonès

Li prumire shijhe, c' esteut po câzer d' l' aragonès, li ptit lingaedje do payis la k' on nos rçuveut. Cénchwante djins divins l' sâle et cénk sol pirlodje. Li prezidint del soce d' aragonès d' Wesca fwait firmint si spitch e-n aragonès. Pu c' est l' novea prezidint d' l' ALCEM ki sohaite li bénvnowe, e francès ey e castiyan (espagnol).

Adon-pwis, c' est l' toû d' ene ôte djin del soce ki nos esplike ki l' govienmint del contrêye otonome d' asteure vout rivni e-n erî so les droets des ptits lingaedjes do cotoû - aragonès et catalan - paski les djins n' ont nén l' consyince di câzer des langues lomêyes insi. I dijhnut « *patués* » po l' aragonès des limodjes avou l' France (la k' il est co câzé l' pus peur), et

Mape ki mostere li spârdaedje di l' aragonès e 13inme sieke, dins l' mouvment del « Riconcwesse », inte li castiyan et l' catalan

« *tchapourréaw* » po çou k' les linwincieus ricnoxhèt come èn accint do catalan. Et k' est câzé à Levant d' l' Aragon, astok del Catalogne.

Shût l' prezintaedje da Iris Orosia Campos Brandés e-n aragonès, ene djonne univiersitaire, k' on pout comprinde pa des waitroulêyes e castiyan ey e-n inglès.

Ele nos djâze do scolaedje di l' aragonès. Gn aveut 600 scolîs eyet scolresses

e 2014. Ça a monté tos ls ans dispu 2008, mins ça vént di rba-xhî e 2015 (400 élèves). Les scoleus sont payîs på govienmint. Gn a des sfwaitès scoles dins les vijaedjes di montinne, ey eto a Saragosse, li pus grande veye do payis. C' est la k' n a li pus grand nombe d' intelos po disfinde et studyî l' lingaedje.

Les Aragonès ont-st eplaidî enawaire deus spès lives avou tos les pondants et les djondants. Li prumî « Li lingaedje aragonès e 21inme sieke » fwait 154 pådjes e-n espagnol avou des imådjes et des grafikes, + 35 e-n inglès (ratournaedje do mwaisse tecse).

Gn a la on corwai-

taedje di tos les costés del langue : li spârdaedje, les accints, l' istwere, les Belès Letes, l' ehâyaedje do statut (çou k' on lome e castiyan « *normalización* »), des studias sociolinguistiques foirt sipepieus, les lwès a vey avou l' lingaedje, li tchanson, li teyâte, et on cataloke des lives disk' e 2013 (p. 95 a 143 !!!). Pu ene djivêye des soces ki boutnut sol lingaedje (60, k' i gn a). + 45 dramatiques et bindes di tchanteus + 27 djins ou soces ki s' ocupnut des medias : Daegntoele, radio, tévé, fimes, gazetes, evnd.

Li deujhinme, c' est « L' aragonès e 2014 », avou totes les dnêyes po ciste anêye la, rime-towes âs anêyes di dvant.

Mariadeyi ! kéne bouye, ces deus lives la, mes djins.

Portant, dit-st i onk des pirlodjisses, sins on scrijha oficire, accepté do govienmint del contrêye otonome, ey ene fele politike linwistike, nos n' serans co nole pârît dimwin. Pâr ki l' aragonès est rwaitî pa l' UNESCO come li lingaedje roman li pus mancî d' tertos.

Li screne (shijhe) finit pa on fime a môde di « Li langue do dbout del linwe » (loukîz l' Rantoele 74), mins avou tos câzaedjes e-n aragonès, zels.

Toplin des sacwès so les grands et ptits lingaedjes

Li londmwin, do matén, gn aveut on gros spitch djenerâ pa on prof di romanes di Wîne (Viene), Michael Metzeltin. (Mâlureuzmint, ces djins la ni ricnoxhèt nén l' walon come ene langue ca po li scole des romanisses al-mancâzants, les lingaedjes d' oyi, c' est des dzo-sôres do francès).

Li stâje di scrîjadje èt d' littérature è walon 2015 èst yute...

Vive nos-ôtes èt lès tchins d' tchèrète d'abôrd !

Èt abîye rac'mincî !

Po l' trwèzynme còp è l' Waloniye, à Fau, on p'tit viladje del comune di Djêve, on stâje di scrîjadje è walon a stî mètu su pîds. C'èst vosse curieûse agasse copléye pa l' Pière Lazard qu'a yeû ç' bon plan-la!

Waire mins bon

Quate djoûs au long ç'a stî l' fièsse aus mots èt brâmint dès bias tècses ont skèpi èt brotchî foû dès keûrs, dès tiesses èt dès mwins dès trêze djins qu'estin.n' véla ! Oyi, deûs còps d' pus qu'è 2013 !

D' èwou ç' qu'i v'neut ci p'tit monde-la ? I v'neut d' Cîné, di Crupèt, di Djêve, di Djambe, di Florène, di Nameur, di Rotchefwârt, di Djamagne,

d'Onm'zin èt d' Gôdène.

Gn-aveut brâmint dès maïsses di scole, one bibiotécaire èt... saquants dispindeûs d' gayole !

Po douviè l'uch aus-idéyes, lès-apurdices ont stî pwârtés pa dès djeus di scrîjadje (acrostiche, anafôre, frâses d'auteûrs discôpéyes à bokèts...) oubin pa dès tècses di scrîjeûs walons come lès cias da Josée Spinosa, Andrée Bacq, Gabrielle Bernard, Roger Viroux, Lucien Somme, Auguste Laloux, Anatole Marchal, Joseph Dewez, Henri

Matterne, Pierre Lazard, sins rovî lès cis d' Émile Gilliard,... pace qui, sins lès mots, lès frâses, lès lîves di cès grands scrîjeûs-la, ça n' vòreut nin lès pwin.nes di fé on stâje di scrîjadje, don !

Lès-apurdices ont chû èto li r'vasî dès Rêlîs Namurwès : Wère mins bon ! Oyi, nin quèstion di scrîre one pîce di tÿyâte, mins pus rade dès p'tits bokèts d' quate à cinq lignes bin twârtchîyes. Di ténawète, one tchanson, po r'mète lès-idéyes d'assène, ...quand on tchante èchone, gn-a dès fwârts loyins qui s' nukenut !

Sol voye des pîres

Come li téme do stâje c'èsteut « Su l' Vòye dès pîres », nos-avans-stî pa tîdjes èt chavéyes veûy lès places èwou-ç' qu'i-gn-aveut dès cârières, dès tchafors, veûy èto comint-ç' qui lès meurs dès tchèstias, dès maujones, dès-èglîjes, dès cimintières, èstin.n' bâtis. Nos-avans minme sitî su on tchamp d' fouye arkéolojique ! Su l' tèrin, li scabin del Culture èt l' mayeûr di Djêve nos-ont v'nu

âdzeu do tchâfor

ècoradjî. Il èstin.n' fwârt intèrèssés pa li spitch da Pière Lazard rapòrt aus tchafors. Faut-i co dire qui lès tchafors d'Altène, il ont stî r'mètus à noû ènawète èt i sèront strumés divant l' Tossint ! Avou on spitch è walon ci sèrè co mia s'apinse nos deûs policityins ! Pwis, nos-avans co yeû l'oneûr di r'cîre èt d' choûter l' dêrin dièleû do payis : Fèrдинand Marlèt, one saquî qu' lès djins do stâje s'è sovèront, pont d' doutance !

Fé tchanter les pîres et les pots

Dj'a co mostré aus « stajiaîres » comint fé dès sons avou dès bleuwès pîres èt avou dès pots d' cûte aurziye. Dès sons à vos d'ner dès frumejons, parèt, èt fé comprinde insi à tortos qu'avou quate còps rin on pout yèsse binauje au-d'la ! Avou ç'-t-idéye-la è l' tièsse, nos-avans scrît chaque on tècse mûwant jamais, malèrèu !

Au coron do stâje, lès trêze sicrîjeûs, li keûr tron.nant èt fiér, ont présinté leûs bokèts pad'avant one drigléye di priyîs. Ç'a stî on succès.

Asteûre, c'èst lès vacances, mins po fé conèche èt fé spiter l' bia lingadje walon, sûr qui mi èt Pière, nos r'mètrons on stâje su pîds l'anéye qui vint ! Mins divant ça, nosse Pière, al rintréye dès scoles, mètrè one tauveléye su pîds à Yûwâr, sifaît!

Qué bouneûr, èn'don ?

Joëlle Spierkel, li curieûse agasse, li 15 di djulete 2015; sicrît e walon d' après Nameur

Veyâvté do walon

Samwinne às lingaedjes walons

C' est dierinne lene droete divant l' fiesse às langues del Walonreye. Cwand vos rçuroz cisse Rantoele cial so papî, ci serè po dmwin ou après... si ç' n' est nén ddja houte. Li ci ki dit « kécfeye » ni riskêye nén di s' mari.

Nos vs end avans ddja djâzé les limeros 73 et 74 di nosse gazete. Li programe do prumî et do dierin djoû sont bén esplikés sol waibe del fiesse. Tapez so ene ricwirrece « fête langues Wallonie site: www.languesregionales.cfwb.be » et vos dvîz tchaire dissu, sins vos fé mâ.

Nos vos dnans - ou ridner - sacwants ocupaedjes [activités] dins totes les coines do payis, tot sepant bén ki vos n' sârîz souner a messe et co-z esse e l' porcession.

Tos ces rapoûlaedjes la sont respplikés e francès (avou leu tite e walon) sol minme waibe, sol clitchoe [onglet] « programmes » pu tchoezi l' province corespondante.

Dedja dispu l' prumî d' awousse, tot moussant el bibioteke comunâle di **Nameur**, vos ploncroz - sins vos neyî - dins l' monde do walon. Des lives, des gazetes, des bindes d' imâdjes e walon, dilé des toupins avou leu no scrît e walon. Les botikîs avou metront do walon dins leu botike, todi pal voye del rantoele [réseau] des bibiotekes publiques.

Li mierkidi 16 di setimbe a 3 eures a l' AREW a **Brussele-viye-veye** (rowe martchî às yerbêyes, 25-27) : raploû às scrijheus walons (francès- et waloncâzants), shuvou d' on concert des Crapâdes (djonnès feyes tchantans e walon to tiptapant so ene tâve).

Li mierkidi 24 di setimbe a

l' aisse del tuzance (Cinte culturel) di **Rotchfoirt**, di 3 e. a 8 e. al nute, tournaedje sins ahote [en boucle] do fime da Zavî Istasse « Li langue âd dibout del linwe » [Sur le bout de la langue].

Les deus semdis 26 & 3, di 12 eures a 5 eures di l' après-nonne, vizite e walon do Muzêye do Bén-magnî di **Hermâle-dizo-Hu** sol tinme « riyote el coujhene ». Po les scoles, et prinde radjoû, possibe eto londi 28, mârdi 29, mierkidi 30 et djudi prumî d' octôbe.

Semdi 26 a 3 eures di l' après-nonne : sitrimaedje a **Viyance** do live da Ernesse Benoit,

shuvou d' on concert « Bruno Picârd et Wili Marchal tchantèt Brassinse » (loukîz p. 2).

Dimegne 27 : 2e.1/2 : vizite di l' eglijhe di **Bhò**; 4e. : â tchestea d' **Gouvi** : contes del parfonde Ârdene et ovraedje d' on colebeu. Les cis ki seront la rîçuvront on live e walon al tchuze, disk' â spoujhaedje des stoks.

Todi dimegne 27 : a 3 e. di l' après-nonne a **Rotchfoirt** :

dispiertez vosse walon, on câbaret avou « les crapâdes », Wili Marchal, Pire Lazâr et Ziré Malet.

A **Mâmdey / Mâmdi** co todi l' dimegne 27, a 2 eures et 5 eures : teyâte de marionetes, ki djouwront ene pîce e walon « Li Spér del Cinse ».

A pârti do 27, vizitez **Lidje** e walon, tot pârtant ey rariver â Muzé do vicaedje des Walons [Musée de la vie wallonne], Coû des frés mineurs a Lidje. Pu so vosse sûtifone, clitchîz so www.cirkwi.com po-z aveur on guide po vosse pormoennåde.

Londi 28 di setimbe pu co l' vénrdi 11 d' octôbe a **Bive** : enondaedje linwistike des efants des scoles so ene espôzucion d' fotos. Et zels fé on rapoirtaedje videyo ki serè-st eplaidî sol waibe di l' Aisse del tuzance.

Mârdi 29, a **Tchâlerwè**, strimaedje d' on novea live ALWaC (loukîz pådje 2).

Mierkidi 30 a **Djambe**, strêye Djan Matteredne, 162, a 2e. et dmeye, mostraedje às efants do live « Les grands âbes » et li scrinea aprindrece [valise pédagogique] ki va avou.

Li minme 30 di setimbe a 8 eures al nute â Malmundarium, plaee do tcheslet, 10 a **Mâmdey / Mâmdi** : plaijhante shijhe pol prezintaedje do djeu e walon « Avâ nos voyes ».

Li vénrdi 9 d' octôbe a 6 eures al nute, come rawete, li biestof del copinreye di **Libin** (dirî l' eglijhe).

Bounès fiesses a tertotes et tertos.

À Nameur, i-gn-a d' tot dins lès botiques !

Picârd et Gâments boutèt po leu lingaedje

Ok [Wodecq], intité d' Elziele : au son d'èl ragalète ! [au son de la crécelle] dimegne 27 a 3e. : vizite do viyaedje e picârd.

Élouche [Élougues], intité d' Doû : câbaret borin; dimegne 27 a 4 e. eyet londi 28 a 8 e. al nute.

Tournai : vizite del coulêye Sinte-Magrite e picârd. mârdi 29 â cwârt a 6 (del vesprêye).

Lochno [Rossignol] (intité d' Tintnî) semdi 10 d' octôbe a 8 e. al nute : Frego, tot seu sol sinne, va dire, tchanter, djouwer et vintricâzer « El Gâme : tot on monde ».

Les crakes dal Blawete

Li cmere et l' filozofe

N a ene kimere ki dmande a on mwaisse chinwès:

- Pocwè k' èn ome k' a-st avou brâmint des femes, on dit k' il est andoûlant. Mins ene feme k' a-st avou brâmint des omes, on dit k' c' est ene harote [*débâchée*] ?

Li mwaisse respond :

- Mi feye, ene clé ki drove brâmint des seres, c' est ene clé madjike, mins ene sere ki s' drove avou totes les clés, ele ni sieve a rén.

A n' nén croere

Nos estans à paradis.

Vocial k' arivèt dijh femes k' ont morou li minme djournêye ! Sint Pire :

- Ki totes les femes k' ont fwait wiyinme leu-z ome fijhexhe on pas e-n avant !

Nouv femes avancèt d' on pas.

Sint Pire si rtoûne viè l' Bon Diu et lyi dmande :

- Ki fwait on avou l' sourdâde ?

C' est todi les facteurs li câze

C' est èn ome ki tchaftêye avou l' docteur k' a-st acoûtchî s' feme !

l dmande :

- Docteur, ene trokete (troes efants), c' est a n' nén croere. Kimint çoula s' fwait i ?

- Bén, dit-st i l' docteur, çoula dpind d' sacwants facteurs !

- A ! les saligots ! Dji m' endè dotéve !

Lon d' ene pwetrene come on djivâ

Vola-st èn ome ki rintere divins on botike di fene lindjreye.

- Dji voreu-z atchter on sotént-goidje, po m' feme.

- Kéne taeye ?

- Bén, l' taeye... e... dji n' sai nén.

- Bon ! dji vs va aidî ! A-t ele des sins come deus peturons ?

- O neni !

- Come deus pamplumosses ?

- Nén pus !

- Adon come deus oûs ?

- Awè, c' est çoula ! Come deus oûs maxhî !

Cwite ou dobe !

A l' ospitâ, n a-st on vî ome ki s' va fé operer do cour.

Il a dmandé ki ci soeye si bea-fi, k' est cérudjin, ki l' opere.

Nén trop seur cwand minme...

l lyi dit : « Si ça toûne mâ, ni roveye nén k' c' est t' bele-mame k' irè dmorer avou twè ! »

Ene po fé balance

Après l' acoûtchmint, l' ostetricyî va vey li mame.

- Vost efant, ça lyi va. Mins asteure, vos dvoz sepi k' il est gatebok (ermafrodite).

- Djudeyî ! C' est cwè, çoula ?

- Ebén : il est (ou « elle est ») ome et cmere e minme tins !

- O mondju ! Vos vloz dire k' il a on vé [*pénis*] et on cervé (cervea) e minme tins ? Est ç' Dju possible ?!

Christian Thirion (li Blawete), li 22 d' fevrî 2015 (sicrît e walon d' Lidje et rmetou cial e rfondou)

Emiles / e-letes / e-messaedjes

On lét co l' Rantoele

Dj' a bén rçû t' gazete « suvièrsive » et awè l' plaijhi di rtrover, dins l' ârtike sol fime Zavî Istasse, mes dvizes cinsurêyes sol lete toûnrece [*circulaire*] Philippot (li boss di l' RTBF) k' espaitche di passer des tchansons e walon foû des « *émissions dialectales* ».

Tant k' à fime lu-minme, dj' a veyou brâmint des préjhaedjes [*louanges*] so les rantoeles di soçnaedje [*réseaux sociaux*]. Eto des dmeprjhaedjes mins ki vnént todi d' on minme

costé, mi shonne-t i. Si dji dvreu prinde pârti, dji sereu puvite avou vosse binde di djoyeus rfondeus k' avou ls ôtes.

Mimile, sins ses bribeus d' toubak

Sweet home Wallonia

Ene riprinjhe d' ene tchanson amerikinne, pa Cristofe Vlaminck, avou des sortites e rfondou

<https://youtu.be/zuX8pjlK-3c>

L' ABERTEKE

Copinreyes

Copinreye di Bastogne

Tåves di rcâzaedje e walon tos les 3es londis do moes.

Racsegnes : Claudine Voz claudine-voz@hotmail.com

Copinreye di Libin

Tåvlêye di rcâzeus d' walon moen-nêye pa Djâke Dupuis. Ele si rashonne li dierin vénrdi do moes a 6 eures al nute al måjhon d' viyaedje di Libin (sol dilé d' l' egljhe). Racsegnes : Emilie Lecuivre, Culture Haute-Lesse : 061/41 33 91 0498/17.24.67

Les conte-rindous sont so « Berde-laedje »

Cactaedjes di Måmdey

Deus vénrdis par moes, di 8 e. a 10 e. al nute (a 6 e. po ene des cwate tropes), metous pa livea di cnoxhance do walon. Racsegnes : info@rcw.be

Tåvlêye di walon di Rotchfoirt

A « Ascoye Fåmene », les prumîs et troejhinme mierkidis do moes. Racsegnes : Désiré Malet d.malet-sonveau@skynet.be

Copinreye di Tchårnoe

(Tchaurnè, Charneux-Harsin)

Såle do viyaedje, li 3inme mårdi do moes Racsegnes : Josée Buron : joseeburon@hotmail.com

Li copinreye des trôs d' soteas, Tchôfontinne

Racsegnes : Marcel Louis (04 351 72 71 / 0474 29 02 59). causeriealusine@hotmail.be

Li copinreye di Ståvleu

si passe deus côps so l' moes, les prumî et l' troejhinme mierkidis, di 17 a 19 eures, å locå d' Electrabel. Racsegnes : 080 86 32 27.

Copinreyes do Roman Payis

Gré-Dwecea : a 2 e. di l' après-nonne, al såle di spòrts, li troejhinme londi do moes. Racsegnes : Guillaume Warnier.

Perwé : Racsegnes : Andrée Flesch 081 65 55 20; petitelouyse@yahoo.fr

Oû-l'-Grand : Racsegnes: Joseph Decossaux 019 63 49 61.

Soçnaedje di Djmepe-so-Sambe

Li mårdi, ene samwinne so deus. On câze did tot, mins nén d' politike ni di rilidjon Racsegnes : christiane.biname@euphony.net

Sicoles di walon

Univiersité des 3 côps 20 di Djiblou

tos les 15 djoûs, li djudi di 1e. 1/2 a 3e. 1/2 di l' après-nonne

Oditwere del Faculté d' Agronomie, sol site del faculté.

Univiersité des 3 côps 20 di Lidje

tos les vénrdis a 9 eures: Racsegnes: Anne Delporte, Esplanade de la paix 8/176, 4040 Hesta; Denise Willem, Avenue du centre 116, 4821 Dizon-Andrimont

Les scoles di Bive do waeyén-tins 2015

6 ashynnes : les mårdis 29 di setimbe 6, 13, 20 et 27 d' octôbe et 3 d' nôvimbe 2015 a l' Aisse del Tuzance di Bive, di 14 e a 17 e. Racsegnes : centre.culturel@bievre.be
Li 3 d' nôvimbe, c' est les scolîs ki fjhèt l' cours.

Vepes e walon

Tos les londis a 7 eures al nute, viesses e walon e l' tchapele vî-cato-like di Sint-Serwais, 75, rowe De Huster; Racsegnes : georgestaelens@gmail.com

VoBuze (Youtube)

<http://www.youtube.com/wlntv> ou don-bén :

<http://aberteke.walon.org>

* voye a Sint-Djâke-el-Galice da Jean Breuskin (Iire pârteye)

* les toubaks di Smwès da Yvon Barbazon (Iire pârteye)

* 3 videyos siervant d' invitâcion pol samwinne ås langues :

- al vizite di l' egljhe di Bhô

- å tchestea d' Gouvi (nén d' Comanster come dit sol videyo !!!)

- å biestof del copinreye di Libin

Sol Toele walon-câzante

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Samwinne ås langues avou les videyos del tévé waloncâzante k' î invitèt.

L' eciclopedeye Wikipedia

a-st asteure 13.883 ârtikes (å 5 di setimbe 2015).

<http://wa.wikipedia.org>

Li Wiccionaire

<http://wa.wiktionary.org>

aveut 16.985 ârtikes å 5 di djun 2015.

On-z a bouté ene miete so les vudès pådjes, po lzès revoyî eviè l' Wikipedia. Mins l' ovraedje n' est nén co houte.

Libes programes éndjolikes e walon

<http://walotux.walon.org>

Forums et lisses

<http://berdelaedje.walon.org/>

Gn a sacwants fysis pol « Samwinne ås langues come li walon ».

<http://walon.cultureforum.net/>

On-z î rtrouve des tecses evoyîs pa les oteurs e Feller ey eplaidîs vaici e rfondou. Metans les Françwès Nyns.

Payis conduze et walon

Pådje « Fesbok » privêye avou beacôp do walon. Po-z î esse priyî, dimandez a Jean-Pierre Dumont, Richard Joelants ou Jacques Desmet.

Fesbok då Djan Goffart

avou toplin des scrijhaedjes e walon

<https://www.facebook.com> pu cweri après Jean Goffart

Muzêye do Pârlaedje

<http://www.museedelaparole.be/>

Waibe del Blawete

<http://li-blawete.blog4ever.com>

Pådje del fiesse ås langues

<http://www.languesregionales.cfwb.be/index.php?id=feteauxlanguesdewallonie>

RANTOELE N° 75

Comprinde Lucyin Mahin
(Pauline Degroot) p. 3

K'-est-rond disconte Franc-Cwårt
(Jean Cayron) p. 4

Li Bouroundi « democratike » (II)
(André Chauvaux) p. 5

El circût d' Francortchamp
(Jean Goffart) p. 6

Pexhons d' Mouze et pexheus catalans
(François Nyns) p. 7

Fé l' voye a Sint-Djåke-el-Galice ?
(Jean Breuskin) p. 8

Belès Letes

* Li mâtourné (II)
(Lucyin Mahin) p. 9-10 & 15

* (P)Sâmes (Tibî Meyî) p. 16

Binde d' imådjes : Walatlande
(Djozewal) p. 11-14

Les toubaks di Smwès (II)
(Yvon Barbazon) p. 17

Grand raploû so les ptits lingaedjes
(Lucyin Mahin) p. 18-19

Stadje di scrijhaedje 2015
(Joëlle Spierkel) p. 20

Samwinne des lingaedjes walons p. 21

Les crakes del Blawete
(Christian Thirion) p. 22

Letes di cibernaivieus p. 22

